

LAHKOĆA ILI UMIJEĆE ZABORAVLJANJA (ARS OBLIVIONALIS)

Mirsad TOKAČA

Teško je naći naciju u modernom svijetu koja se tako olahko odriče svoje prošlosti kao što je bosanska. I uopće nije važno o kojem dijelu naše prošlosti se radi. Onom slavnom i manje slavnom, vrijednom ili manje vrijednom, više ili manje bogatom ili, pak, tragičnom, kakav je, naprimjer, naša nedavna prošlost, obilježena genocidom i zločinima koje je, nakon Drugog svjetskog rata i holokausta, teško naći igdje u svijetu s kraja 20. vijeka.

Problem koji mi imamo je kako sebi, a potom i drugima objasniti šta nam se, kako i zašto sve to desilo i šta treba raditi da ovladamo čvrstim dokazima i činjenicama o prošlosti i da odnjegujemo kulturu pamćenja koja će nas učiniti vladarima posljedica naše prošlosti, a nikako njenim zarobljenicima i robovima. U suštini, pitanje je kako žrtvu osloboditi, vratiti joj dostojanstvo i samopoštovanje, omogućiti joj da svoju nespornu tragediju ne posmatra vječno iz pozicije žrtve zarobljene zločinom kojem je bila izložena.

Ono što nam kao društvu nikako ne treba jest život u prošlosti i zato je ključna stvar kako u

vremenu demokratske tranzicije učiniti sve da se uspostavi odgovarajući odnos prema prošlosti. Neki to zovu suočavanjem s prošlašću, ali se, u osnovi, radi o tome da napravimo sve kako bi se, kad govorimo o nedavnoj prošlosti (1992.-1995.) raskinulo sa zločinačkim nasljeđem koje nam je ostavila prošlost.

Dakle, ukoliko ne želimo živjeti u prošlosti, a mi ne samo da u njoj živimo, nego mnogi uživaju plodove koje donosi takav život, moramo objasniti uzroke i posljedice koji su našu nedavnu prošlost odredili kao zločinačku, genocidnu, ponižavajuću, razornu u svakom smislu, moralnom i materijalnom. Biti legat takve prošlosti, onima koji su je iskusili, a pogotovo bili njene žrtve, predstavlja teret i izvor frustracija, ukoliko se ne iskoriste mehanizmi tranzicionog perioda, a najprije ona dva ključna stuba – pravda i istina, za reafirmaciju vrjednosnog sistema koji baštini bosansko društvo, ali i onog koji zahtijevaju savremeni uvjeti života u 21. stoljeću.

Budućnost naših odnosa sa susjedima i naša vlastita budućnost ne leži u poticanju

mržnje i mitova o vječnom neprijateljstvu i našim vječnim neprijateljima, nego racionalnom očuvanju sjećanja i promišljanju vlastite prošlosti, razumjevanju konteksta u kojem se dogodio zločin nad nama (društvenog, političkog, historijskog, međunarodnog, pravnog...). Budeći i njegujući ljudskost žrtve i njenu potpunu svijest o vlastitom stradanju, mi ćemo biti osposobljeni da razvijemo kulturu pamćenja koja će nam pomoći da pronademo i mir u sebi i mir u drugima, da potaknemo dobrotu u sebi i da je pronalazimo u drugima. Pomoći će nam da se oslobodimo opasnosti koja prijete i samoj žrtvi da postane vječiti zarobljenik svog statusa nacije-žrtve.

Vječito očuvanje statusa nacije-žrtve znači i vječito traganje za kontrapunktom, nacijom-počiniocem zločina, znači vječito održanje mržnje prema počiniteljima, a – što je posebno opasno – transferiranja mržnje i na generacije koje dolaze i koje nemaju ništa sa zločinom.

Osloboditi se mržnje znači osvojiti slobodu ljuskosti. Mržnju drugih prema nama, koja je proizvela najteži zločin – genocid, nećemo pobijediti našom mržnjom prema zločincima. Dobrota po kojoj su uglavnom bosanski ljudi poznati mora nadvladati zlo. Iz takvog stanja možemo izići samo osnaženi i pročišćeni. Jer, samo ljudska kultura i plemenitost ima šansu u sukobu sa zlom. Ako u Bosni i na Balkanu postoji nada, onda su njeni nosioci žrtve. Tome se ne možemo nadati od zločinaca. Pomirenje, stoga, nije ceremonijalni oprost, niti zaborav stradanja, a pogotovo to nije posao samo političara, već, prije i iznad svega, sposobnost svakog pojedinca i društva kao cjeline da, pamteći i objašnjavajući, obrazujući generacije koje dolaze o iskustvima prošlosti, iskustva prošlosti pretvorimo u produktivno promišljanje budućnosti, povremno se prisjećajući sjajne misli Kjerkegora da se „*život živi unaprijed, ali samo unatrag razumije*“.

Jedno je sasvim sigurno. Prošlost, krvavu i bolnu, ne možemo promijeniti. Jedino nam preostaje da je istražujemo i objašnjavamo kako

se ne bi ponovila, a i ako se ponovi, da budemo spremni reagirati na adekvatan način. Oni koji nas pokušavaju ubijediti kako treba samo gledati u budućnost, zaboravljajući prošlost, možda nas nesvjesno pripremaju za novu nesreću. Nema sigurne budućnosti bez detaljno razjašnjene prošlosti. „Kada imamo hrabrosti da se suočimo sa sukobima, preuzmemo probleme, učimo iz kriza i radimo na našim slabostima, mi rastemo“ (Bernard S. Mayer, - *Beyond Neutrality-Confronting the Crisis in Conflict Resolution*, JOSSEY-BASS, 2004, San Francisco, USA).

Stoga je ključno pitanje naše budućnosti otkrivanje istine o nama i našoj tragediji, o tuđim zločinima i namjerama, ali i našoj nespornosti da opasnost prepoznamo i spriječimo ono u čemu su i tragovi vlastite odgovornosti za tragediju. Zašto nam je potrebna istina? Zbog nje same, to je bespredmetno. Potrebna nam je jer bez nje nećemo imati temelje našeg pamćenja i sjećanja. Jer je ona kontrapunkt zaboravu i zaboravljanju. Potrebna je i zbog promjena koje treba proizvesti, promjena u nizu slojevitih društvenih i individualnih odnosa i veza koje traže radikalne promjene. Konačno, potrebna je zbog pravde do koje se dolazi u zakonitim sudskim postupcima, a ne anarhiji i zlu osvete.

Koncepcijska razlika, nažalost, nastaje u tački u kojoj jedni brane tezu o potrebi istine o uzrocima konflikta, a drugi brane tezu o potrebi istine o posljedicama konflikta. Cijenim da svaki ozbiljan i nepristrasan, stručno i naučno fundiran pristup obuhvata oboje i ne isključuje niti jedan drugi mogući put. Dakle, nikako se ne smijemo zadržati na posljedicama sukoba, jer su one neotklonjive. Ali, uzorci-korijeni koji su proizveli krizu i rat uvijek se mogu obnoviti, samo u drugom obliku.

Dakle, traganje za uzrocima konflikta i njihovo ne samo objašnjavanje nego iskorjenjivanje i uklanjanje iz društva, najvažniji je cilj i za to je neophodan niz paralelnih društvenih i institucionalnih poduhvata u nizu oblasti. Ne mogu se otkoniti posljedice tragičnog rata, ali ako uzroci na kojima je rastao sukob, ne samo u Bosni nego i u regionu, ne budu

razjašnjeni, onda ćemo imati samo parcijalnu istinu o posljedicama, što neće bitno izmijeniti naše trenutno stanje i odnose, niti će bitno uticati na budućnost, zbog koje nam je u osnovi sav ovaj posao potreban.

Teret i posljedice zločinačke prošlosti moraju biti skinute i oni nisu samo teret posljedica, nego još više teret uzroka. U njima se krije opasnost od novog konflikta koji se može spriječiti samo stalnim traganjem za objašnjenjem njegovih uzroka.

Pouzdamo znam je da je biti lišen istine, sa svim njenim mahanama i nedostacima, isto što i biti lišen pamćenja/sjećanja kao najviše ljudske kulturne tekovine (*ars memoriae*) i reduciran na barbara.

Stoga se traganje za istinom utemeljnom na faktima postavlja kao vrhunski moralno-etički imperativ postkonfliktnih društava,

kakvo je, nažalost, u najgorem smislu bosansko, ali i društva u regionu, ništa manje.

Naša bliža i dalja prošlost mnogo puta je bila negirana ili ukradena, ona je bila prisvajana i falsificirana. Sjećanje na nju je bilo ideološki zamagljivano, pa i zabranjivano brutalnom silom vladara historije. Prisutni su vjekovni pokušaji brisanja našeg hiljudugodišnjeg multilateralnog kulturnog identiteta i tradicije. Bez obzira na to što svakim periodom naše prošlosti ne možemo biti ponosni, ostaje nam da je čuvamo i da je se, s kritičkim uklonom, sjećamo, ali nikako i ni pod kojim uvjetima da je uljepšavamo ili negiramo.

Trebamo, dakle, učiniti sve, i kao pojedinci i kao dio kolektiviteta bosanskog društva, da odbacimo umijeće zaboravljanja (*ars oblivionalis*), čemu su nas tako revnosno podučavali zarad pogleda u budućnost u kojoj nas je obično i nenadano očekivalo nasilje i prijetnja iskorjenjivanjem.